

تحلیل اجتماعی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری

محمود شارع پور،* مریم شعبانی**

(تاریخ دریافت ۹۵/۰۴/۱۵، تاریخ پذیرش ۹۵/۱۱/۰۹)

چکیده: گسترش چشمگیر سکونت در کلان‌شهرها در سال‌های اخیر، مسائل و مشکلات خاصی را در زندگی شهری به وجود آورده است. زندگی شهری الزامات و ویژگی‌های مختلفی دارد که یکی از مهم‌ترین آنها توجه به سطح دانش و آگاهی مردم درباره مسئولیت‌های شهروندی‌شان در شهرهاست که در ادبیات امروزی آن را آموزش شهروندی می‌گویند. روش تحقیق حاضر پیمایش است. جمعیت تحقیق را کلیه شهروندان شهر ساری با ضابطه سنی ۱۸ سال و بالاتر تشکیل داده‌اند که از میان آنها ۴۳۷ نفر، با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و تصادفی، به منزله جمعیت نمونه، انتخاب شدند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد میزان آگاهی شهروندان از ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی مسئولیت‌ها در سطح متوسط است. بیشترین آگاهی به بعد اجتماعی مربوط است و فقط تفاوت جنسیتی در بعد اقتصاد شهر معنادار است؛ به عبارت روشن‌تر، آگاهی زنان بیشتر از مردان است. ارزیابی مؤلفه‌های ابعاد حاکی از آن است که بیشترین میزان آگاهی، در بعد اجتماعی، مربوط به لزوم کمک به پیش‌برد اهداف شهر سالم، پویا و بانشاط؛ در بعد فرهنگی، در باب لزوم احترام به اقوام؛ در بعد اقتصادی، مربوط به لزوم پرداخت عوارض شهری؛ و در بعد سیاسی، مرتبط با لزوم چگونگی انتخاب مقامات شهری است. تطابق یافته‌های حاصل از ابعاد آگاهی از مسئولیت‌ها، برحسب متغیرهای زمینه‌ای معنادار، بر پایین‌بودن سطح آگاهی جوانان و تفاوت معنادار آن با آگاهی والدین دلالت دارد.

*. استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران (نویسنده مسئول)

m.sharepour@umz.ac.ir

maryam_shaeбani@yahoo.com

** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه مازندران

مقدمه و طرح مسئله

مسئله‌ای که جامعه‌شناسان شهری با آن مواجه‌اند این است که توسعه شهری ضرورتی جدی در دوران کنونی است. در این دوران، کلان‌شهرها در حال افزایش‌اند و تاروپود روابط اجتماعی، انسانی، سازمانی و روابط بین مدیران، حاکمان و ساکنان اجتماعات انسانی، دست‌خوش تحولاتی است. در چنین وضعیتی، پیچیدگی زندگی شهری واقعیتی انکارناپذیر است. از سوی دیگر، به‌میزان این پیچیدگی و گستردگی، زایش مشکلات و عوارض شهرنشینی هم زیاد است. به تعبیری، اگر ۵۰ سال قبل، شهرها با مشکل اقتصاد تعریف می‌شدند، و در شهرهای ۳۰ سال قبل، بیش از همه، مشکلات فرهنگی تحت بررسی و تحلیل قرار می‌گرفتند، امروزه، مشکلات حقوقی و فرهنگی - اجتماعی در شهرها برجسته‌اند (موسوی، ۱۳۸۹). ضرورت این موضوع از جهتی دیگر نیز هویداست و آن اینکه توسعه شهرهای مدرن تأثیر شایانی، نه فقط بر عادت‌ها و شیوه‌های رفتار، بلکه بر الگوهای اندیشه و احساس نیز برجا گذاشته‌است. از هنگامی که شهرهای بزرگ برای نخستین‌بار شکل گرفتند، یعنی از سده هیجدهم، دو دیدگاه درباره آثار و عواقب شهرنشینی بر زندگی اجتماعی رویاروی هم قرار دارند: برخی شهرها را نمودی از فضیلت متمدن می‌دانند که سرچشمه پویایی و خلاقیت فرهنگی است..... بعضی هم شهر را آتش سوزان پردودی می‌بینند که آکنده از جماعتی پرخاشگر و بی‌اعتماد به یکدیگر است، که همگی غرق در جنایت و خشونت و فساد و تباهی‌اند (گیدنز، ۱۳۸۶: ۸۲۸).

به عبارت دیگر، شهرنشینی، به‌مثابه نماد اصلی زندگی نو و صنعتی بشر، امتیازات فراوانی به ارمغان آورده و به نسبت زندگی غیرشهری، رفاه و آسایشی برای مردم فراهم کرده که بازگشت‌ناپذیر است، اما در نتیجه زندگی شهری، «دگرگونی در ساخت اجتماعی، اقتصادی و کارکردهای جمعیتی ظاهر می‌گردد. در واقع، شهرنشینی فرایندی است که در آن، تغییرات اجتماعی، نوگرایی و تمرکز جمعیت صورت می‌گیرد» (شکوهی، ۱۳۷۲: ۱۱۳).

درک مفهوم شهر از اهمیت زیادی برخوردار است. پرداختن به این موضوع جنبه خیال‌پردازانه دارد نه بلندپروازانه؛ زیرا، بحران شهر، پیش از آنکه در خود شهر نمود داشته باشد، در نگرش و اندیشه ما جاری است. شتاب تغییر واقعیت‌ها در کمتر از نیم‌قرن به‌گونه‌ای است که ما با رفتار و نگرش روشنفکرمانانه خود نمی‌توانیم آن را تعقیب کنیم. شهر، فی‌نفسه، کمتر دچار آشفتگی است، اما مهم ناتوانی ما در درک آن منطقی است، درکی که بتواند جریان امور را به دل‌خواه ما تغییر دهد. چنانچه این وضع روشن شود، شهرنشینی موفق خواهد داشت (گی، ۱۳۷۷: ۱۳). رسیدن به این موفقیت و پیدا کردن راه حل‌وفصل این مشکلات، در گرو مواجهه علمی و روشمند با معضلات است

که به نظر می‌رسد عمیق‌ترین و کارآمدترین راه آگاه‌سازی و ارتقای سطح دانش مردم درباره مسئولیت‌های^۱ شهروندی‌شان در شهرهاست که در ادبیات امروز آن را آموزش شهروندی می‌گویند. ریشه‌های اصلی توسعه‌نیافتگی کشور، فرهنگی و اجتماعی است؛ پس، راه‌حل‌ها هم فرهنگی است و مبنای جامعه‌شناختی دارد؛ به‌دیگرسخن، برای برون‌رفت از انواع معضلات در حوزه مدیریت شهری، باید به جنبش‌های نرم‌افزاری متوسل شد و این مهم از طریق آگاهی‌بخشی به شهروندان درباره مسئولیت‌هایشان امکان‌پذیر است. الگوی معیار برای تدوین برنامه آموزش شهروندی به قرار ذیل است (نجاتی‌حسینی، ۱۳۹۱: ۴۹):

- دانش شهروندی: آموزش شهروندی برای تقویت و توسعه «اطلاعات، شناخت، آگاهی، داده‌های راهبردی، جنبه‌های نرم‌افزاری» که می‌توانند در خدمت دانش‌افزایی شهروندی شهری^۲ باشند.
 - بینش شهروندی: آموزش شهروندی برای تقویت و توسعه «ژرفاندیشی، جامع‌نگری، واقع‌بینی و آرمان‌خواهی» که می‌توانند در خدمت بینش‌افزایی شهروندی شهری باشند.
 - منش شهروندی: آموزش شهروندی برای تقویت و توسعه «تفاهم، درک متقابل، انصاف، پذیرش، انعطاف‌پذیری، وفای‌به‌عهد، صرفه‌جویی، وجدان‌کاری و انتقادپذیری» که می‌توانند در خدمت منش‌افزایی شهروندی شهری باشند.
 - کنش شهروندی: آموزش شهروندی برای تقویت و توسعه «رعایت نظم، انضباط اجتماعی، دقت عمل در انجام صحیح وظایف و مسئولیت‌ها و قانون‌مندی» که می‌توانند در خدمت کنش‌افزایی شهروندی شهری باشند.
- آموزش شهروندی هم به‌معنای وجه نظری شهروندی است (چون به شناخت دانش‌ها و اطلاعات و آگاهی‌های مربوط به ماهیت شهروندی مربوط است) و هم مشتمل است بر وجه عملی شهروندی (به‌این‌دلیل که با مهارت‌های شهروندسازی و رویه‌های شهروندشدن ارتباط دارد). با توجه به این موضوع مهم، اساساً، بدیهی‌ترین گام در این‌زمینه بررسی و مطالعه میزان آگاهی شهروندان است. درواقع، آنچه نیازمند پژوهش عمیق درباره آن هستیم، این است که شهروندان شهر تا چه‌اندازه از مسئولیت‌های تصریح‌شده خود در ابعاد ذیل آگاهی دارند:
- سیاسی: لزوم نظارت و پایش عملکرد مسئولان شهری و ارائه انتقادات سازنده برای بهینه‌کردن اداره شهر؛
 - اجتماعی: لزوم کمک به پیش‌برد اهداف شهر سالم و بانشاط، لزوم تبعیت از قوانین شهری؛
 - اقتصادی: لزوم پرداخت عوارض شهری؛

1. Responsibilities
2. Urban Citizenship

- فرهنگی: لزوم حفظ میراث فرهنگی محلی.

این موضوع مسئله اصلی تحقیق حاضر است و سنجش آگاهی از این جهت اهمیت دارد که در آموزش‌های شهروندی، اولین مرحله‌ای که باید واکاوی و رصد شود، دانش، یا، به عبارتی، آگاهی است؛ چراکه آگاهی به پیش‌بینی سطح تمایل شهروندان به «مشارکت در اداره امور شهری» و به حضور فعال شهروندان در بهبود زندگی شهری کمک می‌کند. بنابراین، در پرتو نتایج و یافته‌های این پژوهش می‌توانیم راهکارهای مناسب علمی و پیشنهاد‌های مفیدی برای مجریان و مسئولان مدیریت شهری ارائه کنیم.

اهداف تحقیق

بررسی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، و سیاسی مسئولیت‌های شهروندان در امور شهری را می‌توان هدف کلی این تحقیق دانست که اهداف جزئی زیر را نیز دنبال خواهد کرد:

- شناسایی مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده مسئولیت‌های شهروندان در زمینه امور شهری؛
- بررسی میزان آگاهی از مؤلفه‌های مسئولیت‌های شهروندان در زمینه امور شهری؛
- بررسی تفاوت‌های جنسیتی شهروندان در میزان آگاهی از مسئولیت‌هایشان در امور شهری؛
- بررسی عوامل زمینه‌ای مؤثر بر میزان آگاهی شهروندان از مسئولیت‌های شهروندی در باب امور شهری.

مطالعات تجربی پیشین

با مرور تحقیقات داخلی‌ای که موضوع آگاهی شهروندان را بررسی کرده‌اند، می‌توان گفت اکثر تحقیقات انجام‌شده به بررسی میزان آگاهی شهروندان از وظایف، تعهدات و تکالیفشان در سطح ملی (شهروندی ملی) پرداخته‌اند، اما در تحقیق حاضر، مفهومی از شهروندی در نظر گرفته شده است که به مسئولیت‌های شهری شهرنشینان می‌پردازد و متولی استیقای این آگاهی (در چهار بعد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی) به معنای خاص در سطح محلی است (شهروندی شهری). همچنین، بررسی تحقیقات خارجی انجام‌شده در حوزه شهروندی شهری از این موضوع حکایت دارد که اکثر تحقیقات، از لحاظ تجربی و میدانی، چندان غنی نیستند و بیشتر به تبیین و ارائه راهبردها و سیاست‌های شهروندسازی پرداخته‌اند؛ چراکه در «برنامه اهداف هزاره سوم»، برای جهانی‌سازی شهروندی شهری، برنامه‌هایی تنظیم شده است که حاوی اهداف، راهبردها و خط‌مشی‌های شهری است. این برنامه‌ها ناظر به سیاست‌هایی برای تقویت شهروندی در شهر یا شهروندی شهری است که یکی از

مضامین محوری آن، توجه به حقوق و مسئولیت‌های شهروندی شهری است (چن و همکاران، ۲۰۱۲).

جدول ۱: چکیده تحقیقات داخلی و خارجی

نژدهشگر و سال	مارکوزا ۲۰۱۰	برون و کریستین سن ۲۰۰۹	مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دهم، شماره ۲ و ۳، تابستان و پاییز ۱۳۹۵
جامعه مورد مطالعه	-	-	مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دهم، شماره ۲ و ۳، تابستان و پاییز ۱۳۹۵
مهم ترین یافته ها	تفاوت بارزی میان حق زندگی در شهر و حق نسبت به شهر (مسئولیت) وجود دارد؛ به طوری که می‌توان گفت اولی (حق) زندگی در شهر) به صورت جمعی و دومی (حق نسبت به شهر) به صورت مفرد ارائه می‌شود. همچنین تفاوت‌های سیاسی و استراتژیک، میزان ابهامات موجود و ماهیت آنها را نشان می‌دهد. هریک از این حقوق به دیگر وابسته اند.	اهمیت شهروندی شهری در این است که برخلاف شهروندی دولت-ملت که کاملاً سیاسی و فقط شامل بومی‌ها، آن هم با تعلقات ملی می‌شود، شهروندی شهری شامل تمام افرادی است که فارغ از بومی‌بودن، بومی نبودن و اختلاف‌های فرهنگی، قومی، نژادی، اجتماعی و اقتصادی، مذهبی، زبانی، تاریخی، ساکن شهر هستند. آنان از حقوق و وظایف برابر در شهر برخوردارند.	مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دهم، شماره ۲ و ۳، تابستان و پاییز ۱۳۹۵
مغیرهای کلیدی	<ul style="list-style-type: none"> ➤ حق نسبت به شهر ➤ مسئولیت نسبت به شهر 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ حقوق شهروندی ➤ وظایف شهروندی 	مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دهم، شماره ۲ و ۳، تابستان و پاییز ۱۳۹۵
مرفقه های شهروندی	-	تقویت افتخار به شهر، تقویت هویت شهری، تقویت مشارکت شهری تقویت متقابل حقوق و وظایف شهروندی، تقویت حس تعلق به شهر، تقویت اعتماد متقابل مقامات شهری و مردم در شهر، تشویق کارآفرینی شهری، تقویت کثرت‌گرایی در شهر، تقویت شراکت مالی مردم با شهرداری، رفع موانع آزاردهنده زندگی شهری، گفت و گو پذیر کردن زندگی شهری	مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دهم، شماره ۲ و ۳، تابستان و پاییز ۱۳۹۵
مغیر نهایی شهروندی	حق و مسئولیت نسبت به شهر	حق و مسئولیت نسبت به شهر	مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دهم، شماره ۲ و ۳، تابستان و پاییز ۱۳۹۵

تحلیل اجتماعی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری

سال پژوهشگر و سال	دهقانیان و شکور ۱۳۹۰	شیانی و فاطمی‌نیا ۱۳۸۸	ایمانیان و اسکافی ۱۳۸۵
جامعه تحت مطالعه	شهروندان بالای ۱۶ سال شهرستان چهارم	شهروندان بالای ۱۶ سال شهر تهران	جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال شهر مشهد
مهم‌ترین یافته‌ها	پاسخگویان از وضعیت شهروندی رضایت ندارند، لذا تعهدات متناسب با آن را نمی‌شناسند و رعایت نمی‌کنند، همچنین بین تحصیلات و میزان آگاهی شهروندان رابطه معناداری وجود دارد.	بیشترین آگاهی شهروندان در حوزه فرهنگی است. پایین‌ترین میزان آگاهی شهروندان تهرانی در حوزه آگاهی سیاسی است، البته پایین بودن این میزان در بخش سیاسی ممکن است ناشی از محافظه‌کاری آنها باشد. غیر از بعد فرهنگی، در بقیه ابعاد، میانگین آگاهی از حقوق بیشتر از تعهدات است، این تفاوت میانگین ناشی از عدم تعادل حقوق و تعهدات در جهان واقع است.	آگاهی مردان بیشتر از زنان بوده است. با بهبود بعد خانوار و پایگاه اقتصادی فرد، میزان آگاهی نیز افزایش پیدا کرده است. مهم‌ترین متغیر مؤثر بر میزان آگاهی، شرکت در انتخابات بوده است. طرز تلقی جوانان از نوع و میزان مشارکت در امور شهری به عنوان وظایف شهروندی، سن پاسخگو، میزان آگاهی سیاسی، جو سیاسی خانواده و پایگاه اقتصادی- اجتماعی خانواده متغیرهای مؤثر دیگری بوده‌اند که در مجموع ۹۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند.
متغیرهای کلیدی	<ul style="list-style-type: none"> ➤ آگاهی ➤ حقوق شهروندی ➤ تعهدات شهروندی 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ حقوق ➤ تعهدات ➤ آگاهی 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ آگاهی از حقوق و تکالیف شهروندی ➤ پایگاه اجتماعی- اقتصادی ➤ شرکت در انتخابات ➤ طرز تلقی از مشارکت ➤ جو سیاسی خانواده ➤ سن ➤ آگاهی سیاسی
مؤلفه‌های شهروندی		<p>وفاداری به سرزمین، همکاری با نهادهای دولتی، آگاهی از مسائل سیاسی، تمایل به درگیر شدن در فعالیت‌های سیاسی، همکاری با نهادهای دولتی، شرکت در انتخابات، دفاع از کشور، نگاه عاملگرایی به مسائل مختلف جامعه، اعتقاد به برابری در ابعاد و مشارکت اجتماعی، برابری همه در برابر قانون، احترام به آبرو، عاملگرایی در توزیع منابع، ایجاد شغل، دسترسی به امکانات بهداشتی، رفاهی و اقتصادی، پرداخت مالیات، احترام به مالکیت دیگران، آزادی بیان و فکر مذهب، برخورداری از امنیت، تشکیل گردهمایی و راهپیمایی، تلاش برای عضویت در انجمن‌ها، تلاش برای باسواد شدن، دسترسی به اطلاعات مفید و منابع اطلاعاتی، انتقاد مسالمت آمیز از حکومت</p>	

	آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی	آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی	آگاهی از حقوق و تکالیف شهروندی
---	--------------------------------	--------------------------------	--------------------------------

ادبیات نظری تحقیق

۱. دوره باستان

شهروندی در حیات اجتماعی انسان‌ها هرگز پدیده‌ای واحد و یک‌پارچه نبوده و اشکال متعددی را به خود اختصاص داده و به تدریج در گونه‌های مختلف نهادینه شده‌است. با گذاری تاریخی بر این مفهوم، می‌توان گفت اولین شهرهای مستقل متکی به شهروندی، یا «پلیس‌ها»، در بین‌النهرین و به طور دقیق در تمدن سومر شکل گرفته و پا به عرصه حیات گذاشته‌است (پیران، ۱۳۸۰: ۱۷). با نابودی تمدن سومر، مفهوم شهروندی نیز از بین رفته و بعدها در تمدن آتن احیا شده‌است. با ظهور دموکراسی در دولت‌شهرهای یونان، شهروندی به معنای مشارکت سیاسی فعال و برخوردار از حقوق و وظایف مطرح شد (اولیور و هیتر،^۱ ۱۹۹۴: ۱۱). شهر برای یونانیان اجتماعی بوده از «آدمیانی که به علت حقوق، وظایف و مسئولیت‌هایشان این امکان را یافته بودند تا به تجربه فرصت‌های مختلف خارج از ویژگی‌های قومی، خانوادگی، نژادی و نظایر آن مبادرت کنند. فرآیندی که به مفهوم اکتساب در مقابل انتصاب اهمیتی بنیادی می‌بخشد» (پیران، ۱۳۸۰: ۴۸). با گسترش امپراتوری روم و رشد آن از واحدهای کوچک دموکراسی مستقیم به جامعه وسیع‌تر، شهروندی معنای جدیدی یافت. درحقیقت، اولین نشانه‌های شکل‌گیری شهروندی با منشأهای فرهنگی متفاوت آغاز شد. در اینجا، شهروندی، به جای تکیه بر مشارکت فعال در ایجاد و اجرای قانون، به حمایت برابر در سایه قانون تأکید داشت و ابزاری برای استقرار نظم و حفظ ثبات امپراتوری بود (شیانی، ۱۳۸۱: ۶۲). در دموکراسی‌های باستانی یونان و روم نیز شأن شهروندی به معنی داشتن حقوق و تکالیف یکسان در نزد قانون و نیز مشارکت در امور سیاسی و عمومی جامعه بود (بشیریه، ۱۳۸۱: ۴۰).

۲. قرون وسطی

پس از فروپاشی امپراتوری روم، اهمیت شهروندی در غرب بیشتر کاهش یافت. در اعصار میانه، تعقیب افتخار از طریق اعمال شهروندی جای خود را به جست‌وجو نجات فردی داد. سنت اگوستین در کتاب شهر خدا، که از متون معرف آن دوران محسوب می‌شود، اظهار کرد که افراد نباید دغدغه

1. Oliver & Heater

زندگی دنیایی داشته باشند، بلکه در عوض باید به درون پناه ببرند و به تفکر درباره خود، و عبادت بپردازند (کلارک،^۱ ۱۹۹۴؛ به نقل از فالکس، ۱۳۹۰: ۳۳). در نتیجه، کلیسا، همچون محوری برای وفاداری و هدایت اخلاقی، جای جامعه سیاسی را گرفت. اعمال شهروندی در طی قرون وسطا در چندین شهر جمهوری ایتالیا نظیر فلورانس و ونیز نیز تجلی یافت. چنین شهرهایی از الگوهای جمهوری یونان و به ویژه روم الهام گرفته بودند. به عقیده ماکس وبر،^۳ این شهرها نقش قاطعی در پی ریزی بنیان‌های ظهور شهروندی مدرن ایفا کردند (وبر، ۱۹۵۸؛ به نقل از فالکس، ۱۳۹۰). با اینکه در این دوره انتخاب و مشارکت مردم به شدت محدود شد، ظهور شهرهای مستقل در پایان قرون وسطا را باید مهم انگاشت؛ زیرا نقش انکارناپذیری در پیدایش و تکامل نظام سرمایه‌داری داشتند (پیران، ۱۳۸۰)؛ به عبارت دیگر، توسعه روح سرمایه‌داری از قرن شانزدهم به بعد را، می‌توان جوانه بذری دانست که ۴۰۰ سال قبل در شهر قرون وسطایی کاشته شده بود (سوندرز، ۱۳۹۲: ۶۵). به گونه‌ای که ماکس وبر اعتقاد داشت، شهروندی فقط در مغرب‌زمین یافت می‌شود؛ چراکه فقط در غرب شهرهایی با این ویژگی‌ها به وجود آمده‌اند و تمدن‌هایی چون چین، هند و خاور میانه فاقد چنین مفهومی هستند (ترنر،^۴ ۱۹۹۰). در مجموع، در قرون وسطا، اهمیت شهروندی بیشتر کاهش یافت. در چند شهر ایتالیا، شهروندی براساس الگوی جمهوری یونان وجود داشت که این شهرها نقش مهمی در پایه‌ریزی و ظهور شهروندی مدرن ایفا کردند.

۳. مدرن و پسامدرن

۱.۳. شکل‌گیری تفکرات نو قرون ۱۶ و ۱۷

در قرن‌های شانزدهم و هفدهم، با شکل‌گیری افکاری در زمینه امنیت، نظم، حقوق فردی، آزادی، مالکیت و... برای اعضای جامعه، بنیان شهروندی مدرن پی‌ریزی شد (فالکس، ۱۳۹۰: ۴۷). نظریات فلاسفه سیاسی، چون توماس هابز، جان لاک، و ژان ژاک روسو، در شکل‌گیری اندیشه‌های لیبرالیسم و انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه بسیار مؤثر اتفاق افتاد^۵ (کاستلز و دیویدسون، ۲۰۰۰: ۳۴).

1. Clarke
2. Faulks
3. weber
4. Turner

۵. در قرون شانزدهم و هفدهم، با شکل‌گیری افکاری در زمینه امنیت، نظم، حقوق فردی، آزادی، مالکیت و... برای اعضای جامعه، بنیان شهروندی مدرن پی‌ریزی شد. از یک طرف لیبرالیسم به عنوان ایدئولوژی مسلط شهروندی بر ماهیت اساساً مساوات‌گرایانه و همگانی این موقعیت تاکید نموده است. از طرف دیگر از قرن هجدهم به این سو شهروندی به طور تنگاتنگی به نهاد دولت-ملت مقید شده و در عمل به عنوان یک ابزار قدرتمند انسداد اجتماعی عمل می‌کند؛ و به عبارتی

تاریخ کوتاه شهروندی نیز به پیدایی جامعه مدرن پس از رنسانس و به ویژه انقلاب ۱۷۸۹ برمی گردد (مکلین،^۱ ۱۹۹۶)؛ به دیگر سخن، نقطه عطف شهروندی مدرن انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه است که در آن دولت و ملت با هم ترکیب شد و مفهوم دولت-ملت شکل گرفت. در بطن انقلاب فرانسه، برداشت جدیدی از شهروندی در خدمت به ملت از طریق نمایش فضیلت مدنی و تعهد نظامی پدیدار شد و آزادی و برابری با برادری توأم شد (شیانی، ۱۳۸۸: ۴۱).

۲.۳. شهروندی ملی و رفاهی

بخش اعظم جامعه‌شناسی مدرن شهروندی، طیف گسترده‌ای از نظریه‌پردازانی چون جانوسکی (بسط شهروندی مارشال)، پارسونز (نظام جامعه و شهروندی)، دارندورف (نابرابری اجتماعی و شهروندی)، هابرماس (حوزه عمومی)، و ترنر (دسترسی به منابع و شهروندی) را دربرمی‌گیرد که محور مشترک تعاریف جامعه‌شناختی مفهوم شهروندی آنان، تأکید بر حقوق و وظایف، تعهدات، و مسئولیت‌های شهروندی است. اما، بیشتر بحث‌های معاصر درباره شهروندی مدیون مارشال^۲ است. مقاله «شهروندی و طبقه اجتماعی» او، مبنایی برای نظریه مدرن شهروندی فراهم کرده است (گارسیا،^۳ ۱۹۹۶: ۹). برجسته‌ترین تفسیر از اصطلاح شهروندی را می‌توان در آثار مارشال (۱۹۶۲) دید. به اعتقاد مارشال، اولاً، شهروندی وضعیتی است که ناشی از عضویت کامل فرد در اجتماع است؛ ثانیاً، کسانی که حائز این وضعیت‌اند، حقوق و تکالیف یکسان و برابر دارند. اهمیت کار مارشال در این است که او کوشیده، علاوه بر وظایف و تکالیف، به حقوق شهروندی نیز پردازد (روشه، ۱۳۷۶: ۲۰۷). طرح نظریه مارشال پاسخی به دغدغه سرمایه‌داری و دموکراسی در دل دولت رفاه است که مسئله مهم آن، برقراری مصالحه و پیوند میان مؤلفه‌های کلیدی نظام اقتصادی سرمایه‌داری، یعنی طبقه اجتماعی و بازار، و نظام سیاسی دموکراسی، یعنی مشارکت همگانی و برابری حقوقی در جامعه مدرن، است. حل دغدغه وجود طبقات اجتماعی و تفاوت‌های طبقاتی، ازسویی، و ضرورت تقویت تعهدات اجتماعی-سیاسی همه اعضای جامعه به نظام اجتماعی، ازسوی دیگر، در نظریه شهروندی مارشال مطرح شده است (مارشال ۱۹۸۱؛ به نقل از ترنر و همیلتون، ۱۹۹۴: ۴).

دو ایده دولت و ملت که مبنای جنبه انحصاری شهروندی هستند در ایده دولت-ملت گرد هم می‌آیند. این ترکیب قبل از هر چیز میراث انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه است که پیامد عمیقی برای آینده شهروندی داشت (فالكس، ۱۳۹۰).

1. Mclean
2. Marshall
3. Garcia
4. Turner & Hamilton

۳.۳. شهروندی جهانی

در اواخر قرن بیستم، پدیده جهانی‌شدن وضعیت شهروندی ملی را دگرگون کرد و تحولات ساختاری مهمی به وجود آورد. این تحولات مرزهایی را که دولت بر آن متکی بود نامشخص ساخت و شهروندی را به مفهومی جهانی و فراملیتی تبدیل کرد. به عبارت دیگر، در دوره پسامدرن، جهانی‌شدن در حال گسستن پیوند شهروندی با دولت از یک سو و با ملت از سوی دیگر است. در این گسست، بر حقوق انسان‌ها و تکالیف جهانی تأکید می‌شود که در آرای برخی متفکران اجتماعی (کیث فالکس و کیت نش^۱) به مفهوم و ایده جهانی تبدیل شده است.

۴.۳. شهروندی فروملی یا شهری (شهری‌شدن گسترده موقعیت شهروندی در سطح

جامعه شهری)

در هزاره سوم میلادی، سازمان‌های شهری، از مدیریت و حکومت‌های شهری، تا نهادها و مقامات شهری و شهرداری‌ها، در جهت گسترده‌تر کردن کمی و کیفی نوعی از شهروندگرایی کوشیده اند که به دولت محدود نباشد و بیشتر به سطوح محلی و شهری پای‌بند باشد (نجاتی‌حسینی، ۱۳۸۹). شهروند شهری به تمام افرادی اطلاق می‌شود که فارغ از بومی یا غیربومی بودن و اختلافات فرهنگی، قومی، مذهبی و... ساکن شهر هستند. آنان از حقوق و وظایف و امتیازات برابر در شهر برخوردارند؛ چراکه از دیدگاه سیاست شهری، تثبیت قانون‌مدارانه حقوق و وظایف متقابل شهروندان و مدیریت شهری از مقوله‌های اساسی مطالبات و تقاضاهای نامحدود شهروندان از نظام‌های شهری است (فینستاین^۲ و کمیل^۳، ۲۰۰۲؛ مان^۴، ۱۹۶۵). از این جهت، می‌توان گفت مسئله حقوق و مسئولیت‌های شهروندی بر مبانی نظری خاصی چون فضا‌های شهری جهانی (هولستون^۵، ۱۹۹۹؛ ساسن^۶، ۲۰۰۰؛ ایسین^۷، ۲۰۰۰؛ لوفور^۸، ۱۹۶۸؛ به نقل از کافمن و لباس^۹، ۱۹۹۶)، حق شهر زیستی (حق زندگی در شهر)^{۱۰} و حق زیست شهری (حق نسبت به شهر) (لوفور، ۱۹۶۸؛ به نقل از کافمن و لباس، ۱۹۹۶) و موانع مدیریت شهری و مشکلات شکل‌گیری شهروندی شهری (شهروندسازی شهری) استوار است.

1. Nash
2. Fainstein
3. Campbell
4. Mann
5. Holston
6. Sassen
7. Isin
8. Lefebvre
9. Kofman & Lebas
10. Right in City

در پایان این بخش، باید گفت سیر تاریخی شکل‌گیری شهروندی در آرا و نظریه‌های متفکران نشان می‌دهد، تجربه شهروندی در سطح کلان (شهروندی ملی) و در سطح خرد (شهروندی شهری) در ابعاد مختلف، صرفاً، به پایگاه حقوقی فرد مربوط نیست، بلکه به تعهدات، وظایف و مسئولیت‌ها نیز متکی است؛ بنابراین، تحقیق حاضر، با تکیه بر مسئولیت‌های شهروندی عامی که نظریه‌پردازان به آن توجه کرده‌اند (با مرور پیشینه مباحث نظری این مفهوم)، به مقیاس‌سازی ابعاد مسئولیت‌ها (به دلیل فقدان چارچوب نظری درباره ابعاد آن) در حیطه آگاهی پرداخته‌است. از جمله محدودیت‌های این تحقیق، می‌توان به دشواری بودن سنجش تجربی ابعاد مسئولیت‌ها اشاره کرد؛ چراکه همان‌طور که در تحقیق اشاره شده‌است، بیشتر کارهایی که محققان انجام داده‌اند، در حوزه شهروندی ملی و جنسیتی و... مکتوب و بسیار مشخص و مبرهن است، اما در سطح محلی (شهری)، تنها می‌توان به منشور شهروندی شهر تهران، بند ۵ راهبرد چهارم برنامه پنج‌ساله راهبردی و اجرایی شهرداری تهران، اشاره کرد که در سال ۱۳۸۸ به تصویب شورای اسلامی شهر تهران رسیده‌است که البته، در حال تدوین و بررسی است و هنوز به تأیید نهایی نرسیده‌است. بدین ترتیب، تحقیق حاضر ادعا نمی‌کند که تمام مؤلفه‌هایی را بررسی کرده‌است که باید در هریک از ابعاد تحت مطالعه قرار بگیرد.

روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش حاضر پیمایش، و طرح تحقیق از نوع مقطعی است. به منظور تدوین ادبیات نظری و سوابق مطالعات تجربی پیشین، از روش کتابخانه‌ای (اسنادی) بهره گرفته شده‌است. واحد تحلیل در این تحقیق در سطح فرد (شهروند) بوده‌است. برای گردآوری داده‌های پژوهش، از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شده‌است.

جامعه آماری این تحقیق کلیه شهروندان شهر ساری با ضابطه سنی ۱۸ سال و بالاتر است. اطلاعات جامعه آماری، براساس آمار به‌دست‌آمده از سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مازندران در سال ۱۳۹۰ حاصل شد. دسترسی به واحد آماری در مناطق سه‌گانه شهر ساری از طریق حوزه و بلوک بوده‌است. محاسبه تعداد نمونه در این تحقیق در چهار مرحله صورت گرفته‌است: **مرحله اول** (پیش‌آزمون): انجام آزمون مقدماتی. **مرحله دوم** (انتخاب تعداد نمونه کل): استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم، برای افزایش دقت و قابلیت مقایسه بین مناطق شهری. مطابق با نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب، تعداد نمونه در طبقات براساس آمار و اطلاعات استخراج‌شده و آزمون مقدماتی انجام گرفته‌است. **مرحله سوم** (تعداد خوشه‌های نمونه): محاسبه تعداد خوشه‌های نمونه در مناطق شهری با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده. در مجموع ۲۱۷ حوزه، ۳۲ حوزه منتخب به

منزله نمونه تعیین شد. مرحله چهارم (تعداد خانوارهای نمونه در هر حوزه): تعیین تعداد نمونه در هر یک از حوزه‌های شهری منتخب ۱۲ نفر (۱۲ \leq ۱۱/۵۶ = ۳۷۰/۳۲) و با فاصله یکسان. طبق نتایج به‌دست‌آمده، حجم نمونه کل لازم برای تعمیم به جمعیت تحقیق ۳۷۰ شهروند (در هر حوزه ۱۲ نفر) است. با توجه به احتمال مخدوش‌بودن پرسش‌نامه‌ها و برای جلوگیری از کاهش حجم نمونه، تعداد نمونه در حوزه‌های منتخب به‌صورت یکسان (در هر حوزه ۱۴ نفر) و با فاصله برابر تعیین شد. در مجموع، ۴۴۸ پرسش‌نامه تکثیر و توزیع شد و پس از کنار گذاشتن پرسش‌نامه‌های مخدوش، در نهایت، ۴۳۷ پرسش‌نامه تحت تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس استفاده شده‌است. پس از تنظیم پرسش‌نامه، یک مرحله پیش‌آزمون مقدماتی با نمونه ۶۰ نفری در نقاط شهری (۲۰ نفر در منطقه ۱، ۲۰، ۳) تکمیل و پایایی پرسش‌نامه از طریق سازگاری درونی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ انجام شد. ضریب آلفای کرونباخ برای مقیاس آگاهی از مسئولیت‌ها در بعد اجتماعی ۰/۸۱، فرهنگی ۰/۶۸، اقتصادی ۰/۶۶ و برای مقیاس آگاهی از مسئولیت‌های سیاسی شهری ۰/۷۷ به‌دست آمد که از مطمئن‌بودن ابزار تحقیق حکایت دارد. برای حصول اطمینان از اعتبار ابزار مورد استفاده، از روش اعتبار محتوایی استفاده شده‌است. برای سنجش اعتبار محتوای پرسش‌نامه از آرای متخصصان، استادان دانشگاه و کارشناسان شهرداری استفاده شده و با انجام مصاحبه‌های گوناگون، اصلاحات لازم به‌عمل آمد و اطمینان حاصل شد که پرسش‌نامه همان ویژگی مقصود محققان را می‌سنجد.

تصریح مفاهیم و سنجش متغیرهای پژوهش

مسئولیت‌های شهروندی شهری: سیاست‌های شهری^۱ (در برنامه اهداف هزاره سوم)، که مدیران شهری برای عینیت و رسمیت‌یافتن رابطه میان شهروندان و منافع شهر و مقتضیات مدیریت شهری اتخاذ کرده‌اند، از مضامین کلیدی بحث مسئولیت‌های شهروندی در قبال شهر است. مسئولیت‌های شهروندی به آن دسته از وظایفی گفته می‌شود که شهروندان به‌موجب قانون موظف به انجام دادن آن هستند. بنابراین، هنگامی که از رابطه میان شهروندی جامعه سیاسی، دولت، حکومت محلی، مدیریت شهری و شهرداری سخن به‌میان می‌آید، اولین تصویری که از این رابطه شکل می‌گیرد، عینیت و رسمیت‌یافتن حقوق و وظایف متقابل شهروند و دولت و حکومت محلی و مدیران

1. European Charter for the Safeguarding of Human Rights in Cities (ECSHRC), The network of Cities for Human Rights (NCHR), Improving the Quality of Life of Theirs Inhabitants (IQLI), European Charter for Equality of Women & Men in Local Life (ECEWMLL), Promotion of Local Democracy & Good Governance (PLDAGG).

شهر است (نجاتی‌حسینی، ۱۳۸۹). به‌دیگرسخن، مسئولیت‌های شهروندی نیز به آن دسته از تعهدات، وظایف و تکالیفی گفته می‌شود که «اشخاص به‌حکم شأن شهروندی موظف به ایفای آنها هستند و حکومت (دولت در سطح ملی و شهرداری‌ها در سطح محلی) نیز تضمین‌کننده ترتیبات نهادی سازمانی برای تحقق آنهاست (نجاتی‌حسینی، ۱۳۹۱: ۴۲). برطبق تعاریف پیش‌گفته، منظور از میزان آگاهی از مسئولیت‌های شهروندی در قبال امور شهری در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی این است که افراد در ذهن خود درباره مسئولیت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی شهروندی‌شان در قبال امور شهری چه چیزهایی می‌دانند و این دانسته‌ها (در مقام عمل) چقدر با واقعیت تطابق دارد؛ به‌تعبیری، می‌توان گفت شناخت و آگاهی زمینه انجام وظایف دوجانبه (شهروند و نظام‌های مدیریت شهری، نهادهای محلی، شورای شهر و به‌خصوص شهرداری‌ها) را فراهم می‌کند و در ارتقای آن نقش مؤثری دارد.

بنابراین، در تحقیق حاضر، به‌منظور سنجش عملی متغیر آگاهی از مسئولیت‌ها، از مطالعه اکتشافی استفاده شده‌است؛ بدین‌منظور، از طریق مصاحبه با محققان و متخصصان و کارشناسان شهرداری و افرادی که به‌لحاظ شغلی یا مسئولیتی، شناخت خوبی از مسئله تحقیق دارند، گزاره‌های ابعاد مسئولیت‌های شهروندی شهری شناسایی شدند. گفتنی است گزاره‌های ابعاد مسئولیت‌ها از سرفصل موضوعات آموزش شهروندی و مشارکت‌های اجتماعی شهرداری تهران (اداره کل آموزش و مشارکت‌های اجتماعی، ۹۴-۱۳۸۶)، پرسش‌نامه شهروندی فعال (پورعزت و همکاران، ۱۳۸۸)، پرسش‌نامه حقوق و مشارکت شهروندی (احمدی، ۱۳۸۳)، پرسش‌نامه شفافیت (تیمورنژاد، ۱۳۸۲) و حقوق شهری و شهرسازی (کامیار، ۱۳۸۹) استخراج شده‌است.

با بررسی ساختار سازمانی و حوزه‌های شهرداری ساری، و وظایف و مأموریت‌های این سازمان، به ویژه در زمینه آموزش‌های شهروندی، شاخص‌هایی درباره ابعاد مسئولیت‌ها نیز شناسایی شد. در این تحقیق، به‌منظور سنجش ابعاد مسئولیت‌ها، از ۱۷ مؤلفه و در مجموع، از ۳۵ سؤال به‌صورت باز (دومقوله‌ای: صحیح و غلط) و بسته (طیف پنج‌درجه‌ای) استفاده شده‌است. در جدول ۲، فرآیند عملیاتی‌سازی این متغیر آمده‌است.

جدول ۲. فرآیند عملیاتی‌سازی متغیر آگاهی از مسئولیت‌ها

متغیر وابسته	ابعاد	مؤلفه‌ها	سؤالات / گویه‌ها
آگاهی از مسئولیت‌های شهروندی شهری	آب و هوا	<ul style="list-style-type: none"> لزوم تلاش برای حفظ محیط زیست 	<ul style="list-style-type: none"> به‌موقع زباله‌ها را در شب در مخازن مخصوص زباله قرار می‌دهم. در جهت تفکیک زباله‌های تر و خشک تلاش می‌کنم. از فضاهای سبز شهری، گیاهان آپارتمانی و گلدانی شهر نگهداری می‌کنم. در ایام ملی و محلی، نظیر هفته درخت‌کاری شرکت می‌کنم.

تحلیل اجتماعی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری

متغیر وابسته	ابعاد	مؤلفه‌ها	سؤالات / گویه‌ها	
		<ul style="list-style-type: none"> لزوم کمک به پیش‌برد شهر سالم، پویا و بانشاط 	<ul style="list-style-type: none"> برای بهبود مناظر شهری، زیباسازی و احیای بافت فرسوده تلاش می‌کنم. در حفظ نظافت خیابان‌ها، پارک‌ها، معابر... تلاش می‌کنم. حقوق همسایگان خود را رعایت می‌کنم. 	
		<ul style="list-style-type: none"> لزوم مراقبت و استفاده درست از تأسیسات عمومی شهر 	<ul style="list-style-type: none"> در حفظ اموال عمومی و وسائل حمل‌ونقل عمومی، پارک‌ها... تلاش می‌کنم. با راهنمایی و ارشاد دیگران، از تخریب اموال عمومی جلوگیری می‌کنم. 	
		<ul style="list-style-type: none"> لزوم تبعیت از قوانین شهری 	<ul style="list-style-type: none"> استانداردهای ساختمان‌سازی و ایمنی محل سکونت خود را رعایت می‌کنم. در جهت رعایت همه قوانین ساختمان‌سازی به‌شدت از تخلفات دوری می‌کنم. مقررات مرتبط به تجهیزات ایمنی و آتش‌نشانی ساختمان محل سکونت و کار خود را رعایت می‌کنم. دیگران را به اجرای قوانین شهری تشویق می‌کنم. منظور از قانون ماده صد شهرداری در ساخت‌وساز و مسکن چیست؟ 	
			<ul style="list-style-type: none"> لزوم مشارکت در اداره شهر 	<ul style="list-style-type: none"> در موقع نیاز، برای حل یک معضل عمومی، با یک عضو شورای شهر تماس می‌گیرم. در مواقع بحرانی مانند زلزله و... با مشارکت داوطلبانه به هم‌شهریان یاری می‌رسانم.
			<ul style="list-style-type: none"> لزوم اطلاع از مراکز خدمات شهری 	<ul style="list-style-type: none"> شماره تلفن‌های مؤسسات و نهادهای ضروری خدمات شهری؟
		زبان		<ul style="list-style-type: none"> لزوم حفظ زبان محلی
	<ul style="list-style-type: none"> لزوم اطلاع از روزنامه‌های محلی 		<ul style="list-style-type: none"> مهم‌ترین روزنامه‌های محلی شهر ساری کدام‌اند؟ 	

متغییر وابسته	ابعاد	مؤلفه‌ها	سؤالات / گویه‌ها
اقتصادی	لزوم حفظ هویت شهری بومی و اصیل	لزوم حفظ هویت شهری بومی و اصیل	<ul style="list-style-type: none"> • برای احیا و حفظ هویت معماری شهر تلاش می‌کنم. • اماکن تاریخی و مذهبی شهر خود را می‌شناسم. • برای حفظ بافت تاریخی و فرهنگی شهر تلاش می‌کنم.
			<ul style="list-style-type: none"> • به شهروندانی که آداب و رسوم و فرهنگ‌های متفاوت دارند، احترام می‌گذارم.
	لزوم پرداخت عوارض شهری	<ul style="list-style-type: none"> • عوارض شهرداری را به‌موقع پرداخت می‌کنم. 	
	لزوم اطلاع از انواع عوارض شهری	<ul style="list-style-type: none"> • یک شهروند چه نوع عوارضی باید سالیانه به شهرداری پرداخت کند؟ 	
	لزوم استفاده از امکانات و خدمات شهری	<ul style="list-style-type: none"> • در هنگام خرید و فروش از ساری کارت استفاده می‌کنم. • از فروشگاه و مراکز تجاری که شهرداری راه‌اندازی کرده‌است خرید می‌کنم. 	
	لزوم شرکت در انتخابات مقامات شهری	<ul style="list-style-type: none"> • به‌هنگام برگزاری انتخابات شوراهای اسلامی شهر، در انتخابات شرکت می‌کنم. 	
سیاسی	لزوم چگونه انتخاب مقامات شهری	<ul style="list-style-type: none"> • شهردار هر شهر چگونه انتخاب می‌شود؟ • اعضای شورای شهر برای چندسال انتخاب می‌شوند؟ 	
	لزوم اطلاع از اخبار سیاسی	<ul style="list-style-type: none"> • از مصوبات و دستور کار جلسات شورای شهر در طول سال گذشته اطلاعات کافی دارم. • اگر حادثه‌ای خلاف مقررات مربوط به شهر مشاهده کنم، سریعاً به مسئولان شهر اطلاع می‌دهم. 	

متغیر وابسته	ابعاد	مؤلفه‌ها	سؤالات / گویه‌ها
		لزوم نظارت و پایش عملکرد مسئولان شهری و ارائه انتقاد سازنده برای اداره شهر	<ul style="list-style-type: none"> • در صورتی که قوانین شورای شهر با منافع ملی در تضاد باشد مخالفت می‌کنم. • کمبودها و نقایص شهری را از طریق سامانه‌های اطلاعاتی شهرداری به مدیران شهری اطلاع‌رسانی می‌کنم. • ضرورتاً، نسبت به رخدادهای سیاسی محلی، در چارچوب قانون، موضع‌گیری می‌کنم.

استانداردسازی: برای سنجش پایگاه اقتصادی-اجتماعی، از سه بُعد تحصیلات، درآمد و نوع شغل استفاده شده است. پرسش‌ها به صورت باز در پرسش‌نامه مطرح شده است. با مراجعه به «جدول ساختار پرستیژ شغلی در ایران» (نایی و عبداللهیان، ۱۳۸۱)، نمره منزلت شغلی تعیین شده است؛ سپس، ابعاد سه‌گانه پیش‌گفته استاندارد شده‌اند و پس از ترکیب کردن آنها با هم، متغیر مورد نظر به دست آمده است.

یافته‌های تحقیق

- توصیف ویژگی‌های جمعیت نمونه بر حسب مشخصات فردی

از مجموع شهروندان تحت مطالعه، ۵۹/۷ درصد را مردان و ۴۰/۳ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. میزان تحصیلات ۳۸/۴ درصد افراد نمونه لیسانس، و ۲۹/۶ درصد دیپلم بوده که بیشترین میزان پاسخگویان را به خود اختصاص داده‌اند. متوسط میزان درآمد ماهیانه خانوار پاسخگویان بین ۵۰۰ هزار تا یک میلیون تومان (۴۳/۶ درصد) و یک تا یک و نیم میلیون تومان (۲۳/۶ درصد) بوده است. اکثر پاسخگویان، به لحاظ قومیت، گویش گیلکی و مازندرانی (۷۴/۹ درصد) و سپس فارسی (۲۰/۴ درصد) داشته‌اند. حدود نیمی از پاسخگویان سرپرست خانوار بوده‌اند (۵۲/۳ درصد). بیش از نیمی از پاسخگویان متأهل (۷۳/۱ درصد)، و شاغل (۶۴/۸ درصد) بوده و در گروه میان‌سالان (بین ۳۰ تا ۵۹ سال) (۶۱/۳ درصد) قرار داشته‌اند و محل تولدشان نیز ساری (۶۶/۱ درصد) بوده است.

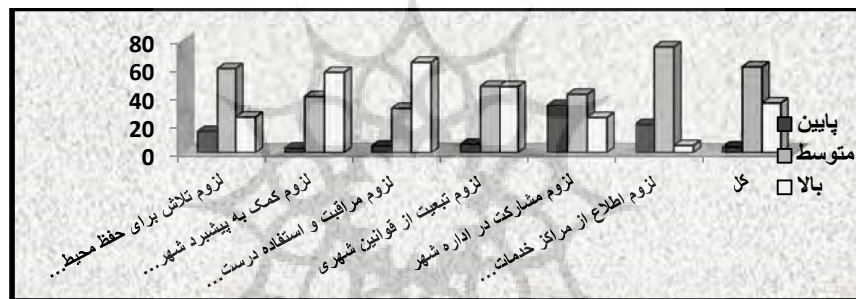
- توصیف ابعاد متغیر وابسته (آگاهی از مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری)

- مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های آگاهی از مسئولیت‌ها- بعد اجتماعی

جدول ۳. مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد اجتماعی آگاهی از مسئولیت‌ها

مؤلفه‌ها	پایین	متوسط	بالا
لزوم تلاش برای حفظ محیط زیست	۱۵/۱	۵۹/۷	۲۵/۲
لزوم کمک به پیش‌برد شهر سالم، پویا و بانشاط	۳/۲	۳۹/۸	۵۷
لزوم مراقبت و استفاده درست از تأسیسات عمومی شهر	۴/۶	۳۱/۴	۶۴/۱
لزوم تبعیت از قوانین شهری	۵/۹	۴۷/۱	۴۶/۹
لزوم مشارکت در اداره شهر	۳۳/۶	۴۱/۴	۲۴/۹
لزوم اطلاع از مراکز خدمات شهری	۱۹/۹	۷۵/۱	۵
کل	۳/۹	۶۰/۹	۳۵/۲

جدول ۳، توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد اجتماعی آگاهی از مسئولیت‌های شهروندی شهری را نشان می‌دهد. در بعد اجتماعی، بیشترین و کمترین میزان آگاهی پاسخگویان در سطح متوسط و بالا، به ترتیب مربوط به مؤلفه‌های «لزوم کمک به پیش‌برد شهر سالم، پویا و بانشاط» با ۹۶/۸ درصد و «لزوم مشارکت در اداره شهر» با ۳۳/۶ درصد بوده‌است و به‌طور کلی، میزان آگاهی بیش از نیمی از پاسخگویان در بعد اجتماعی مسئولیت‌ها در سطح متوسط (۶۰/۹ درصد) بوده‌است.

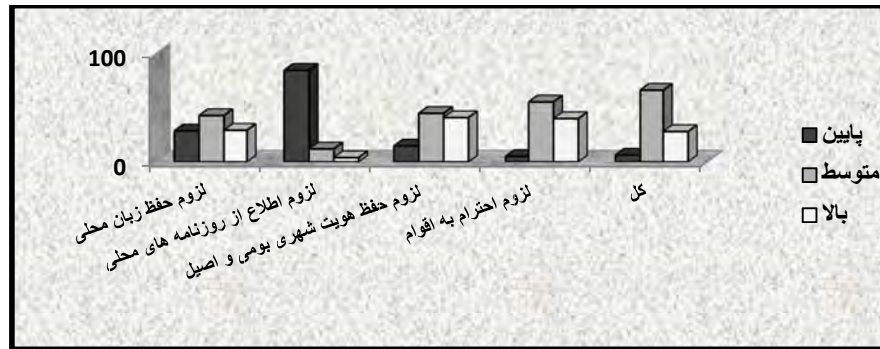
نمودار ۱. مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد اجتماعی آگاهی از مسئولیت‌ها

– مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های آگاهی از مسئولیت‌ها – بعد فرهنگی

جدول ۴. مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد فرهنگی آگاهی از مسئولیت‌ها

مؤلفه‌ها	پایین	متوسط	بالا
لزوم حفظ زبان محلی	۲۸/۴	۴۲/۶	۲۹/۱
لزوم اطلاع از روزنامه های محلی	۸۴/۲	۱۱/۹	۳/۹
لزوم حفظ هویت شهری بومی و اصیل	۱۴/۶	۴۴/۶	۴۰/۷
لزوم احترام به اقوام	۵	۵۵/۱	۳۹/۸
کل	۶/۳	۶۵/۹	۲۷/۹

طبق داده‌های جدول ۴، میزان آگاهی بیش از نیمی از پاسخگویان از مسئولیت‌های فرهنگی در سطح متوسط است که در این بُعد، مؤلفه «لزوم احترام به اقوام» با ۹۴/۹ درصد و مؤلفه «لزوم اطلاع از روزنامه‌های محلی» با ۸۴/۲ درصد، به ترتیب، بیشترین و کمترین میزان آگاهی پاسخگویان را در سطح متوسط و بالا به خود اختصاص داده‌اند.

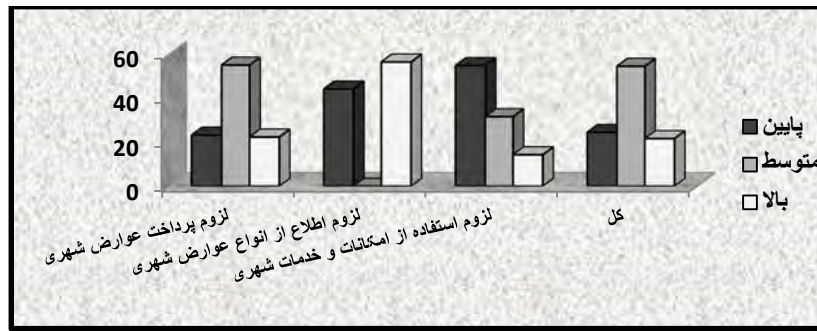
نمودار ۲. مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد فرهنگی آگاهی از مسئولیت‌ها

- مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های آگاهی از مسئولیت‌ها - بعد اقتصادی

جدول ۵. مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد اقتصادی آگاهی از مسئولیت‌ها

مؤلفه‌ها	پایین	متوسط	بالا	بعد اقتصادی
لزوم پرداخت عوارض شهری	۲۳/۱	۵۴/۷	۲۲/۲	
لزوم اطلاع از انواع عوارض شهری	۴۳/۹	-	۵۶/۱	
لزوم استفاده از امکانات و خدمات شهری	۵۴/۵	۳۱/۴	۱۴/۲	
کل	۲۴/۳	۵۴/۲	۲۱/۵	

جدول ۵ گویای آن است که میزان آگاهی بیش از نیمی از پاسخگویان از مسئولیت‌های اقتصادی در سطح متوسط است. در میان مؤلفه‌های بعد اقتصادی، بیشترین میزان آگاهی در سطح متوسط و بالا مربوط به مؤلفه «لزوم پرداخت عوارض شهری» با ۷۶/۹ درصد است و کمترین میزان آگاهی مربوط به مؤلفه «لزوم استفاده از امکانات و خدمات شهری» با ۵۴/۵ درصد بوده است.

نمودار ۳. مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد اقتصادی آگاهی از مسئولیت‌ها

– مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های آگاهی از مسئولیت‌ها – بعد سیاسی

جدول ۶. مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد سیاسی آگاهی از مسئولیت‌ها

مؤلفه‌ها	پایین	متوسط	بالا
لزوم شرکت در انتخابات مقامات شهری	۱۷/۸	۴۲/۱	۴۰
لزوم تبیین چگونگی انتخاب مقامات شهری	۹/۲	۲۶/۱	۶۴/۸
لزوم اطلاع از اخبار سیاسی	۵۱/۳	۴۰/۵	۸/۲
لزوم نظارت و پایش عملکرد مسئولان شهری و ارائه انتقاد سازنده برای اداره شهر	۳۹/۶	۴۹	۱۱/۴
کل	۱۶	۶۸/۴	۱۵/۶

مطابق جدول ۶، میزان آگاهی بیش از نیمی از پاسخگویان از مسئولیت‌ها در بعد سیاسی در سطح متوسط است. با این حال، مقایسه مؤلفه‌ها مبین آن است که بیشترین و کمترین میزان آگاهی پاسخگویان در سطح متوسط و بالا به ترتیب مربوط به مؤلفه‌های «لزوم تبیین چگونگی انتخاب مقامات شهری» با ۹۰/۹ درصد و «لزوم اطلاع از اخبار سیاسی» با ۵۱/۳ درصد است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

تحلیل اجتماعی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری

- آزمون تفاوت معناداری ابعاد آگاهی از مسئولیت‌ها برحسب متغیرهای زمینه‌ای

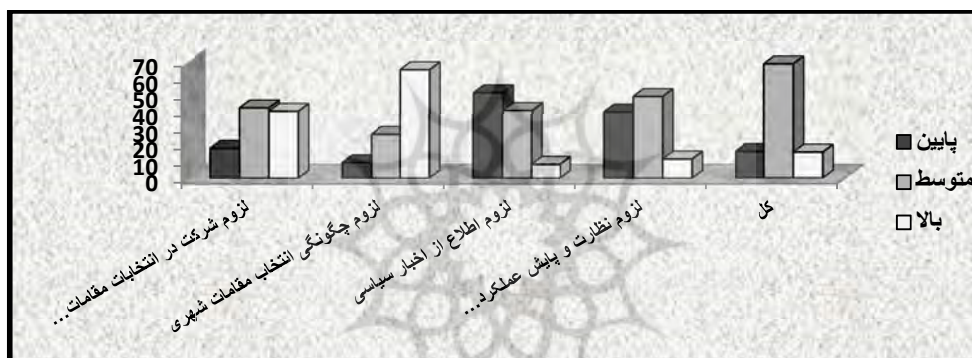
جدول ۷. آزمون تفاوت معناداری ابعاد آگاهی از مسئولیت‌ها برحسب متغیرهای زمینه‌ای

متغیر	مقوله	ابعاد آگاهی از مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری											
		اجتماعی			فرهنگی			اقتصادی			سیاسی		
		Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین
وضعیت تاهل	مجرد			۵۳/۵۸	نتایج آزمون LSD	۱۰/۱۴	نتایج آزمون LSD	۱۷/۹۳	نتایج آزمون LSD	۲۳/۴۱			
	متاهل			۵۸/۸۹	مبین اختلاف معنی دار	۱۳/۲۰	مبین اختلاف معنی دار بین (مجردها و متاهلان)	۲۰/۴۰	مبین اختلاف معنی دار بین (مجردها و متاهلان)	۲۴/۴۳			
	مطلقه			۵۳/۸۰		۱۱/۶۹		۱۹/۶۰		۲۲/۴۰			
	سرپرست			۵۸/۱۹		۱۱/۴۶		۱۹/۷۸		۲۴/۵۰			
	همسر			۵۹/۸۹		۱۲/۰۷		۱۹/۱۲		۲۴/۰۲			
	فرزند			۵۳/۵۱		۱۰/۲۷		۱۷/۷۵		۲۳/۳۶			
سمت فرد در خانوار	سرپرست			۵۸/۱۹	نتایج آزمون LSD	۱۱/۴۶	نتایج آزمون LSD	۱۹/۷۸	نتایج آزمون LSD	۲۴/۵۰			
	همسر			۵۹/۸۹	مبین اختلاف معنی دار بین (سرپرستان و همسران)	۱۲/۰۷	مبین اختلاف معنی دار بین (سرپرستان و همسران)	۱۹/۱۲	مبین اختلاف معنی دار بین (سرپرستان و همسران)	۲۴/۰۲			
	فرزند			۵۳/۵۱		۱۰/۲۷		۱۷/۷۵		۲۳/۳۶			
	سرپرست با فرزندان			۵۸/۱۹		۱۱/۴۶		۱۹/۷۸		۲۴/۵۰			
	همسر با فرزندان			۵۹/۸۹		۱۲/۰۷		۱۹/۱۲		۲۴/۰۲			
	فرزند با فرزندان			۵۳/۵۱		۱۰/۲۷		۱۷/۷۵		۲۳/۳۶			

ابعاد آگاهی از مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری												مقوله	متغیر
سیاسی			اقتصادی			فرهنگی			اجتماعی				
Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین		
نتایج آزمون Tukey مبین آن است که اختلاف ها (میانگین دار معنی نیست)	۲/۶۱۷ Sig = ۰/۰۲۴	۲۵/۱۱ ۲۴/۰۱ ۲۶/۱۳ ۲۲/۳۱ ۲۲/۸۰	نتایج آزمون Tukey مبین اختلاف معنی‌دار بین (خانه‌دارها با دانشجوها بیکاران و شاغلان)	۵/۲۴۰ Sig = ۰/۰۰۰	۶۰/۳۲ ۵۷/۵۴ ۵۹/۵۹ ۵۳/۵۲ ۵۱/۶۵	نتایج آزمون Tukey مبین اختلاف معنی‌دار بین دارها (خانه شاغلان و ها با بازنشسته دانشجوها)	۴/۶۸۸ Sig = ۰/۰۰۰	۱۹/۴۷ ۱۹/۴۱ ۲۰/۱۸ ۱۸/۵۷ ۱۶/۶۷	نتایج آزمون Tukey مبین اختلاف معنی‌دار بین (خانه‌دارها، شاغلان و بازنشسته‌ها با دانشجوها)	۴/۹۷۹ Sig = ۰/۰۰۰	۶۰/۳۲ ۵۷/۵۴ ۵۹/۵۹ ۵۳/۵۲ ۵۱/۶۵	خانه دار شاغل بازنشسته بیکار دانشجو	وضعیت فعالیت
-	۱/۹۱۲ Sig = ۰/۱۴۹	۲۳/۸۰ ۲۴/۲۳ ۲۷/۳۳	نتایج آزمون LSD مبین اختلاف دار بین معنی (جوانان با میانسالان و سالمندان)	۴/۲۰۲ Sig = ۰/۰۱۶	۱۰/۷۱ ۱۱/۶۳ ۱۳/۱۱	نتایج آزمون LSD مبین اختلاف دار بین معنی (جوانان با میانسالان)	۵/۰۴۲ Sig = ۰/۰۰۷	۱۸/۴۴ ۱۹/۵۳ ۲۰/۵۵	نتایج آزمون LSD مبین اختلاف دار بین معنی (جوانان با میانسالان و سالمندان)	۸/۰۹۰ Sig = ۰/۰۰۰	۵۴/۹۲ ۵۸/۶۵ ۶۱/۸۸	-۲۹ (۱۸ جوانان) ۳۰-۵۹ (میانسالان) ۶۰ (سالمندان)	

تحلیل اجتماعی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری

ابعاد آگاهی از مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری												مقوله	متغیر
سیاسی			اقتصادی			فرهنگی			اجتماعی				
Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین	Post Hoc	F	میانگین		
-	۰/۰۷۶ Sig = ۰/۹۲۷	۲۴/۱۴ ۲۴/۱۲ ۲۴/۷۵	-	۰/۳۳۳ Sig = ۰/۷۱۷	۱۱/۳۴ ۱۱/۵۶ ۱۰/۷۵	-	۰/۰۲۲ Sig = ۰/۹۷۸	۱۹/۷۲ ۱۹/۶۵ ۱۹/۸۳	-	۰/۴۴۴ Sig = ۰/۶۴۲	۵۸/۰۱ ۵۸/۸۹ ۵۹/۷۵		

نمودار ۴. مقایسه توزیع درصدی مؤلفه‌های بعد سیاسی آگاهی از مسئولیت‌ها

مطابق داده‌های جدول ۷، آزمون تفاوت میانگین ابعاد (اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی سیاسی) آگاهی از مسئولیت‌های شهروندی برحسب پایگاه اقتصادی - اجتماعی معنادار نیست؛ به عبارت دیگر، داده‌های جدول مبین تفاوت ناچیز میانگین ابعاد آگاهی از مسئولیت‌ها در بین پاسخگویان با پایگاه اقتصادی - اجتماعی مختلف است که این تفاوت ناچیز نیز معنادار نیست. نتایج آزمون تفاوت میانگین ابعاد (اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی) آگاهی از مسئولیت‌ها برحسب وضعیت تأهل، گروه سنی، و سمت در خانوار معنادار است؛ این در حالی است که تفاوت میانگین بعد سیاسی معنادار نیست. نتایج آزمون تفاوت میانگین ابعاد آگاهی از مسئولیت‌ها برحسب وضعیت فعالیت مبین اختلاف معنادار ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی آگاهی از مسئولیت‌ها در میان پاسخگویان با وضعیت‌های مختلف فعالیت است.

در مجموع، باید گفت یافته‌های حاصل از آزمون تفاوت میانگین ابعاد آگاهی از مسئولیت‌ها، براساس متغیرهایی که معنادار شده‌اند، کاملاً با هم تطابق دارند و حاکی از پایین بودن سطح آگاهی در بین فرزندان و تفاوت معنی‌دار آن با سطح آگاهی والدین‌اند؛ به عبارت دیگر، می‌توان گفت تمام این یافته‌ها بر ضعف آگاهی در بین جوانان دلالت دارد. نکته حائز اهمیت در این بخش آن است که براساس آزمون‌های معناداری انجام شده، آزمون تفاوت میانگین بعد سیاسی آگاهی از مسئولیت‌ها، براساس متغیرهای وضعیت تأهل سمت در خانوار، گروه‌های سنی، و پایگاه اقتصادی - اجتماعی معنادار نبوده است و تنها برحسب وضعیت فعالیت معنادار شده است. این یافته‌های جمعیت‌شناختی درخور تأمل است. توصیه می‌شود محققان علل این مسئله را پیگیری کنند؛ چراکه مهم و نیازمند بررسی‌های بیشتر است.

تحلیل رگرسیون ابعاد (اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی) آگاهی از مسئولیت‌ها^۲

نتایج حاصل از آزمون اومنی‌بوس^۳، برازش مدل بعد اقتصادی، پذیرفتنی و در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنادار بوده است. درباب ابعاد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی برازش مدل

۱. «وضعیت تأهل: متأهلان نسبت به مجردها»، «سمت در خانوار: سرپرستان و همسران سرپرست خانوار نسبت به فرزندان سرپرست خانوار»، «وضعیت فعالیت: بازنشسته‌ها، خانه‌دارها، شاغلان نسبت به دانشجویان و خانه‌دارها با دانشجویان، بیکاران و شاغلان»، «گروه‌های سنی: گروه سنی سالمندان و میان‌سالان نسبت به گروه سنی جوانان».

۲. متغیر آگاهی مسئولیت‌ها (اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی) به صورت دوجبهی (پایین و بالا) وارد مدل شده اند.

3. Omnibus Test

تحلیل اجتماعی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری تأییدپذیر نبوده است. آماره‌های ضریب تعیین پزودو^۱ نشان داده است که سهم مدل در تبیین واریانس بعد اقتصادی بیشتر است؛ چراکه نزدیک به ۱ است (نقش متغیر مستقل در تبیین متغیر وابسته زیاد است). این درحالی است که مقدار این آماره‌ها، برای ابعاد اجتماعی و فرهنگی و سیاسی فاصله زیادی با عدد ۱ دارد و نزدیک به صفر است که بر نقش ضعیف متغیر جنسیت در تبیین واریانس این متغیرها دلالت دارد.

خلاصه نتایج مدل رگرسیون لجستیک برای ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی آگاهی از مسئولیت‌ها، برحسب جنسیت، در جدول ۸ آمده است:

جدول ۸. نتایج مدل رگرسیون لجستیک برای ابعاد آگاهی از مسئولیت‌ها برحسب جنسیت

مدل	ضریب رگرسیون استاندارد نشده ^۶	خطای استاندارد ^۵	آماره والد ^۴	معناداری ^۲	نسبت بخت‌ها ^۲
اجتماعی	-۰/۳۷۳	۰/۲۱۳	۳/۰۵۸	۰/۰۸۰	۱/۴۵۲
ضریب ثابت	۰/۶۰۸	۰/۱۳۰	۲۲/۰۲۹	۰/۰۰۰	۱/۸۳۷
فرهنگی	-۲/۲۵۹	۰/۱۹۶	۱/۷۵۰	۰/۱۸۶	۰/۷۷۲
ضریب ثابت	۰/۰۵۴	۰/۱۲۴	۰/۱۸۸	۰/۶۶۵	۱/۰۵۵
اقتصادی	۱/۱۵۵	۰/۲۰۵	۳/۱۸۶۶	۰/۰۰۰	۳/۱۷۵
ضریب ثابت	-۰/۹۲۷	۰/۱۳۷	۴۵/۵۶۵	۰/۰۰۰	۰/۳۹۶
سیاسی	۰/۰۸۲	۰/۱۹۸	۰/۱۷۳	۰/۶۷۸	۱/۰۸۶
ضریب ثابت	۰/۲۸۵	۰/۱۲۵	۵/۳۱۰	۰/۰۲۲	۱/۳۳۰

طبق داده‌های جدول ۸، متغیر جنسیت بر آگاهی از مسئولیت‌های اقتصادی مؤثر است. نسبت بخت این متغیر برابر با ۳/۱۷۵ به دست آمده و قادر است تغییرات این متغیر را پیش‌بینی کند؛ چراکه سطح خطای آن کوچک‌تر از ۰/۰۵ است. از طرف دیگر، جهت مثبت ضریب رگرسیون استاندارد نشده نشان می‌دهد که مردها آگاهی کمتر و زنان آگاهی بیشتری از مسئولیت‌های اقتصادی شهروندی دارند؛ به عبارت دیگر، نسبت بخت مؤید این نکته است که با

1. PseudoR-Square :Cox & Snell R Square & Nagelkerke R Square
2. Beta
3. Standard
4. Wald
5. Significance
6. Exp(B)

تغییر جنسیت (از مرد به زن) احتمال آگاهی بیشتر از مسئولیت‌های شهروندی در بعد اقتصادی به اندازه ۳/۱۷۵ و بیش از یک‌برابر افزایش می‌یابد (یعنی به‌اندازه ۲۱۷/۵ درصد). در باب مدل بعد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی آگاهی از مسئولیت‌ها، نتایج حاکی از آن است که سطح معنی‌داری مقدار آماره والد برای این سه بُعد بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است و معنی‌دار نیست.

نتیجه‌گیری

مفهوم شهروندی در جوامع مختلف و زمان‌های گوناگون دست‌خوش تغییر شده‌است. در اغلب این تعاریف، بر جنبه‌های حقوقی شهروندی تأکید شده‌است. با این‌همه، تجربه شهروندی صرفاً به پایگاه حقوقی فرد مربوط نیست، بلکه به مسئولیت‌ها نیز متکی است. مسئولیت‌های شهروندی اصلی مهم و انکارناپذیر است. در ایران، به دلیل فقدان حقوق شهروندی، آن‌هم برای قرن‌ها، و رعیت و عوام تلقی‌شدن مردم، از زمان انقلاب مشروطه، که بحث تجدد، محدودشدن سلطنت، پیدایش مجلس، دخالت مردم در سرنوشت جامعه خود و بالاخره شهروندی مطرح شد، به نحوی کاملاً نامتعادل، تنها بر حقوق شهروندی تأکید شده‌است و کمتر سخنی از وظایف شهروندی به میان آمده‌است. اکثر مردمی که طالب حقوق شهروندی هستند، نه وظایف همراه با آن را می‌شناسند و نه طالب گردن‌نهی بر آن هستند؛ به همین دلیل، در آینده، جامعه با مشکلات بسیاری روبه‌رو خواهد شد. جامعه ایران جامعه‌ای توانمند است، باید آن را پاس داشت و در بهروزی‌اش کوشید. حرکت به سمت بینش آگاهانه، اداره مردمی و خردمندانه، شکل‌دهی نهادهای مدنی بر پایه اوضاع تاریخی این مرز و بوم، و آموزش اعتدال و تبدیل آن به جزئی از اجتماعی‌شدن انسان ایرانی، ضرورتی سرزمینی و تضمین‌کننده بهروزی انسان ایرانی است (پیران، ۱۳۸۵).

طی دهه‌های اخیر، توجه به موضوع آگاهی شهروندان از مسئولیت‌های شهروندی شهری به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده‌است؛ چراکه سیاست‌ها، برنامه‌ریزی‌ها، راهبردها و ضوابط قانونی، در خلأ آگاهی عمومی، به نتایج درخور توجهی نخواهد رسید و علاوه بر ایجاد اختلال در مدیریت شهرها، خود شهروندان را نیز با مشکلات بسیاری روبه‌رو خواهد کرد. به عبارت دیگر، داشتن زندگی مناسب در کنار دیگران و بهره‌مندی از مزایای شهر، بدون آگاهی مرتبط با آن، تحقق نمی‌یابد؛ از این‌رو، نتایج این تحقیق می‌تواند زمینه توسعه و تعمیق آموزش‌های شهروندی را در درازمدت فراهم آورد و امکان اتخاذ تدابیر لازم را برای بازتولید روش‌های مناسب آموزش شهروندی در کوتاه‌مدت به دست دهد؛ چراکه با سنجش آگاهی، می‌توان به قوت و ضعف تمایل مردم به دانستن پی‌برد.

تحلیل اجتماعی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری
نتایج تحقیق نشان داد که بیشترین میزان آگاهی مردم در بعد اجتماعی و فرهنگی و
کمترین میزان آگاهی مربوط به بعد اقتصادی و سیاسی شهر است؛ به عبارتی، مردم بیشتر
متماایل به دانستن مسئولیت‌ها در بعد اجتماعی و فرهنگی هستند. همچنین، تنها تفاوت
جنسیتی در بعد اقتصاد شهر معنادار است که نشان می‌دهد آگاهی زنان به مراتب بیشتر از
مردان است. یافته‌ها بر ضعف آگاهی در میان جوانان دلالت دارد که می‌تواند پیامد مهمی برای
آینده نظام شهری داشته باشد. جوان بودن جمعیت ایران این فرصت و امکان را بالقوه فراهم می
کند که اصول و چارچوب‌های تربیت مدنی و شهروندی را در قالب آموزش‌های تخصصی به آنان
بیاموزیم تا از این طریق زمینه را برای جامعه‌ای پویا و سرزنده برای آینده فراهم کنیم که در این
میان نقش نظام تعلیم و تربیت بی‌بدیل است.

آگاهی از مسئولیت‌های مردم در میزان نقشی که می‌توانند برای رفع مشکلات شهری
داشته باشند، زمینه مساعدی را برای برقراری ارتباط منطقی و صحیح بین نهادهای خدمات
رسانی به شهروندان و خود شهروندان فراهم می‌کند. اعتماد میان شهروندان و مدیران شهری،
به مشارکت شهروندی منجر می‌شود؛ چراکه، همان‌طور که پیش از این اشاره کردیم، می‌دانیم
که «دانش» پایه «عمل» است، پس طرح هر گونه رویه عملی برای آموزش شهروندی، در رده
اول، منوط به دانش و آگاهی است و این مهم یکی از وظایف سنگین هر مدیر شهری است. هر
فرد یا گروهی ممکن است فشارها و محدودیت‌هایی را در اجرای نقش شهروندی تجربه کند و
این فشارها و محدودیت‌ها نیز بر هویت افراد و گروه‌ها و احساس تعلق و وابستگی آنها به نظام
اجتماعی تأثیر می‌گذارد. بدین ترتیب، اوضاع سیاسی، فرهنگی و اجتماعی نظام اجتماعی می
تواند زمینه‌ساز احساس مشترک میان اعضای جامعه، به‌منزله شهروند، شود یا به جدایی و
کنارماندن آنها بینجامد؛ در این زمینه، اتخاذ سیاست‌ها بسیار مهم و ضروری است. سیاست‌ها را
می‌توان خط‌مشی‌هایی دانست که هم مبانی و اصول ایده‌ای خاص (در اینجا آموزش شهروندی)
را مشخص می‌کنند و هم نقشه مسیر تحقق آن را معین می‌کنند. درخصوص سیاست‌ها، ذکر
این نکته بسیار مهم است که بسیاری از طرح‌ها در کشورهای غربی توسعه یافته به تجربه‌های
جهانی برای سیاست‌گذاری در زمینه شهروندسازی شهری تبدیل شده‌اند که بحث مسئولیت‌ها
یکی از مهم‌ترین مضامین محوری آن است. با توجه به تفاوت‌های تاریخی و فرهنگی، نمی‌توان
انتظار داشت مبانی نظری این طرح‌ها در کشورهای غربی توسعه یافته، کاملاً با اوضاع جامعه
ایران هم‌خوانی داشته باشد، اما می‌توان از ویژگی‌های مثبت تجربیات و نظریات جوامع دیگر،
که با مقتضیات تاریخی و فرهنگی ما هم‌خوانی دارد، استفاده کرد و امید داشت که تجربیات و
موفقیت‌ها و ناکامی‌هایشان به ما مدد رسانند.

منابع

- احمدی، فخری سادات (۱۳۸۳) شهروندی و مشارکت مدنی، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه پژوهش علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی دانشگاه الزهراء.
- اداره کل آموزش و مشارکت های اجتماعی (۹۴-۱۳۸۶) سرفصل موضوعات آموزش و مشارکت های اجتماعی مرتبط با شهرداری تهران، معاونت امور فرهنگی و اجتماعی شهرداری تهران.
- ایمانیان، مسعود و مریم اسکافی (۱۳۸۵) «بررسی میزان آگاهی جوانان از حقوق و تکالیف شهروندی»، نشریه جامعه شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۹: ۱-۳۳.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۱) *درس های دموکراسی برای همه*، تهران: نگاه معاصر.
- پورعزت، علی اصغر، آربن قلی پور و حوریه برزکی (۱۳۸۸) رابطه آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی با پاسخگویی و شفافیت سازمان ها، *رکاه اجتماعی*، سال دهم، شماره ۳۸: ۷-۴۰.
- پیران، پرویز (۱۳۸۰) *مقدمه تشریحی: تحقیق پایه ای منشور شهر تهران*، تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
- پیران، پرویز (۱۳۸۵) «شهروندی، از حقوق تا مسئولیت»، *مجله نامه*، شماره ۵۳: ۷۳-۷۴.
- تیمورنژاد، کاوه (۱۳۸۲) نظام پاسخگویی در شهرداری تهران: پژوهشی پیرامون چگونگی ارائه خدمات شهری و رضایت شهروندان، رساله دکتری، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی.
- حبشی، سمانه (۱۳۹۰) بررسی نگرش زنان به حقوق و تکالیف شهروندی، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه مطالعات زنان دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه الزهراء.
- دهقانیان، لیلیا و علی شکور (۱۳۹۰) «آموزش و شهروندی»، در: *کتاب سمینار رسانه و آموزش شهروندی*، تهران: اداره کل آموزش های شهروندی شهرداری، ۲۸۳-۲۹۲.
- روشه، گی (۱۳۷۶) *جامعه شناسی تالکوت پارسونز*، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران: تپیا.
- سوندرز، پیتر (۱۳۹۲) *نظریه اجتماعی و مسئله شهری*، ترجمه محمود شارع پور، تهران: تپسا.
- شکوهی، حسین (۱۳۷۲) *جغرافیای شهری*، تهران: دانشگاه پیام نور.
- شیانی، ملیحه (۱۳۸۱) «تحلیلی جامعه شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان»، *مجله جامعه شناسی ایران*، دوره چهارم، شماره ۳: ۶۰-۸۰.
- شیانی، ملیحه (۱۳۸۸) «تحلیلی بر وضعیت شهروندی در شهر تهران: نگاهی به مدیریت شهری»، *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، دوره سوم، شماره ۲: ۳۹-۵۳.
- شیانی، ملیحه و سیاوش فاطمی نیا (۱۳۸۸) «میزان آگاهی شهروندان تهرانی از حقوق و تعهدات شهروندی»، *راهبرد یاس*، شماره ۱۸: ۱۰۴-۱۲۹.
- فالکس، کیث (۱۳۹۰) *شهروندی*، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: کویر.
- کامیار، غلامرضا (۱۳۸۹) *حقوق شهری و شهرسازی*، تهران: مجد.
- گی، بورژل (۱۳۷۷) *شهر امروز*، ترجمه سید محمد میرزایی، تهران: دانشگاه شهیدبهبشتی.

تحلیل اجتماعی میزان آگاهی شهروندان از ابعاد مسئولیت‌های شهروندی نسبت به امور شهری
گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶) جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نی.
موسوی، یعقوب (۱۳۸۹) حقوق اجتماعی شهروندی در کلان شهر تهران، گزارش نشست گروه جامعه
شناسی شهر و مطالعات منطقه ای. سایت انجمن جامعه‌شناسی ایران به آدرس:
www.isa.org.ir

نجاتی‌حسینی، محمود (۱۳۹۱) «طرحی برای الگوی آموزش شهروندی»، مجموعه مقاله‌های همایش
زنان و زندگی شهری، شهرداری تهران: ۱۱-۶۰.

نجاتی‌حسینی، محمود (۱۳۸۹) «شهروندی شهری: از نظریه تا سیاست شهری و تجربه فرهنگی»، در:
دانشنامه علوم اجتماعی، دوره اول، شماره ۳: ۱۳۶-۱۶۰.

نقدی، اسدالله (۱۳۹۰) انسان و شهر، همدان: دانشگاه بوعلی‌سینا.

Bolzendahi, Catherine & Coffe, Hilde (2009) Citizenship Beyond Politics: the importance of Political, Civil and Social Rights and Responsibilities among women and men, *The British Journal of Sociology*, Vol.60, Issue.4: 763-791.

Brown, Alison & Kristiansen, Annali (2009) *Urban Politics & the Right to the City: Rights, Responsibilities and Citizenship*. Habitat. Denmark. UNESCO.

Castles, S & Davidson, A (2000) *Citizenship and Migration Globalization and the Politics of Belonging*, London: Macmillan.

Chen, X., Orum, A., Paulsen, K (2012) *Introduction to Cities: How Place and Space Shape Human Experience*, Wiley.

Fainstein, S & Campbell, S (2002) *Readings in Urban Theory*, Wiley.

Garcia, Soledad (1996) Cities and Citizenship, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.20, Issue.1: 7-21.

Holston, J (1999) *Spaces of Insurgent Citizenship*, In: Holston J. (ed.), *Cities and Citizenship*: 155-173. Duke University Press, Durham.

Isin, Engin (2000) Introduction: Democracy, Citizenship and the City, In: Isin E. (ed) *Democracy, Citizenship and the global city*: 1-21. Routledge, New York.

Lefebvre, Henri (1968) *Le Droit à la Ville*, in Kofman, E. and Lebas, E. (eds and translators) (1996) *Writings on Cities*, Oxford, Blackwell Publishing.

Mann, P.H (1965) *An Approach to Urban Sociology*, Routledge & Kegan Paul.

Marcuse, Peter (2010) *Rights in Cities and the Right to the City?*, In Ana Sugranyes and Charlotte Mathivet (eds), *Cities for all*, Chile: Habitat International Coalition: 89-100.

Marshall, T.H (1981) *Afterthought on Value Problems in Welfare-Capitalism*, in Turner and Hamilton (eds) (1994) *Citizenship: Critical Concept* London: Routledge, Vol.2(4)Chap.30.

مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دهم، شماره ۲ و ۳، تابستان و پاییز ۱۳۹۵

- Mclean,I(1996) *Oxford Concise Dictionary of Politics* .Oup, Retrieved from [http:// www.books.google.com](http://www.books.google.com).
- Oliver,D &Heater,D(1994)*The Foundations of Citizenship*, New York:Harvester Wheasheaf.
- Sassen ,Sasaki(2000) The global City: Strategic site/new frontier,In: Isin E. (ed.) *Democracy, citizenship and the global city*:48–61.Routledge,New York.
- Turner,B.S(1990) Outline of a Theory of Citizenship, *Sociology*,Vol.24. No.2: 189-217.

